Monika Bednarek

Apteka Tadeusza Pankiewicza w getcie krakowskim – nowa wystawa stała Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Podsumowanie realizacji projektu

Program rewitalizacji oddziału Apteka pod Orłem, zrealizowany w latach 2010–2013, stanowił jeden z elementów trwającego od kilku lat procesu modernizacji Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Otwarcie nowej ekspozycji zakończyło proces odnowy obiektów i wystaw muzealnej *Trasy Pamięci*, czyli oddziałów Muzeum związanych z dziejami Krakowa w czasie II wojny światowej. W skład *Trasy Pamięci* obok Apteki wchodzą Fabryka Emalia Oskara Schindlera i Ulica Pomorska (nowe wystawy w tych miejscach zostały udostępnione odpowiednio w 2010 i 2011 roku).

Celem zrealizowanego projektu *Apteka Tadeusza Pankiewicza w getcie krakowskim* jest wsparcie dokonującego się od kilkunastu lat procesu przywracania pamięci o losach krakowskich Żydów, którzy w przedwojennym Krakowie stanowili ponad 25 procent mieszkańców miasta. Zagłada sprawiła, że krakowianie stracili nie tylko współobywateli, ale także ważny element tożsamości kulturowej swojego miasta. Rewitalizacja oddziału Apteka pod Orłem i przygotowanie nowej wystawy stałej oraz opracowanie i wdrożenie programu edukacyjnego związanego z historią Zagłady Żydów krakowskich umożliwi Muzeum lepszą i bogatszą realizację różnorodnych działań mających na celu zachowanie żywej pamięci o krakowskich Żydach.

Apteka Pod Orłem została założona przez przybyłego z Sambora Józefa Pankiewicza w 1909 roku przy ówczesnym Małym Rynku w Podgórzu (od 1915 roku plac Zgody, od 1948 roku plac Bohaterów Getta) w domu o numerze spisowym 182. Od 1934 roku apteka była prowadzona przez syna właściciela, Tadeusza. Po wybuchu II wojny światowej i założeniu przez niemieckie władze okupacyjne w 1941 roku getta dla krakowskich Żydów apteka znalazła się w jego obrębie. Rodzina Pankiewiczów została zmuszona do opuszczenia Podgórza i wyprowadzenia się, tak jak pozostali Polacy mieszkający na obszarze przeznaczonym na getto. Tadeusz Pankiewicz uzyskał jednak zgodę władz niemieckich na dalsze prowadzenie apteki, motywując to tym, że jest to jedyna apteka na terenie getta, niezbędna na wypadek zagrożenia epidemiologicznego. Przez cały okres funkcjonowania getta była miejscem schronienia i pomocy świadczonej przez jej personel żydowskim mieszkańcom. Pankiewicz i pozostałe osoby zatrudnione w aptece byli świadkami tragicznych akcji likwidacyjnych i ostatecznej likwidacji getta 13–14 marca 1943 roku.

W 1951 roku aptekę znacjonalizowano, a w 1967 roku przeniesiono do nowych pomieszczeń przy ulicy Na Zjeździe 11 (dzisiaj budynek Banku Przemysłowo-Handlowego), gdzie funkcjonowała do 1990 roku. W lokalu przy placu Bohaterów Getta 18, w miejscu dawnej apteki, uruchomiono bar Nadwiślański, który działał do 1981 roku. Dopiero w 1983 roku w dawnej aptece Pod Orłem zostało utworzone muzeum poświęcone historii Zagłady Żydów krakowskich oraz postaci Tadeusza Pankiewicza. 22 kwietnia tego roku w pomieszczeniach dawnej apteki otwarto Muzeum Pamięci Narodowej z wystawą stałą *Krakowskie getto. Obóz płaszowski*[1]. Muzeum funkcjonowało wówczas przy Urzędzie Dzielnicowym Kraków-Podgórze, a potem przy Domu Kultury Podgórze. W 2002 roku reżyser Roman Polański przekazał Aptece pod Orłem pieniądze otrzymane wraz z nagrodą Złotego Berła od Fundacji Kultury Polskiej na przekształcenie placówki w muzeum. Stało się to rok później przez włączenie w strukturę Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Dar Romana Polańskiego oraz dodatkowe środki przekazane przez Survivors of the Shoah Visual History Foundation Stevena Spielberga (obecnie Shoah Foundation przy Uniwersytecie Południowej Kalifornii w Stanach Zjednoczonych) umożliwiły Muzeum Historycznemu przeprowadzenie remontu obiektu oraz przygotowanie nowej wystawy stałej *Apteka w getcie krakowskim*[2].

[1] Autorami scenariusza wystawy byli Ryszard Kotarba, historyk Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Krakowie, oraz Magdalena Kunicka-Wyrzykowska, historyk Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Warszawie. Autorem aranżacji plastycznej wystawy był Bogusław Koperski, wówczas naczelny plastyk miasta Krakowa. W oknach umieszczono specjalnie zaprojektowane dla muzeum witraże (malowane na szkle) autorstwa prof. Wiktora Chomicza (1910–1984) ku czci jego studentów, ofiar Holokaustu.

[2] Wystawa została przygotowana przez zespół powołany przez dyrektora MHK Andrzeja Szczygła w składzie: Eugeniusz Duda, przewodniczący, Anna Jodłowiec-Dziedzic, Anna Pióro, Jacek Salwiński, Monika Bednarek. Aranżację plastyczną zaprojektował Paweł Górecki.

Kamienica przy placu Bohaterów Getta 18 po remoncie w 2013 r.; fot. Andrzej Janikowski

Została ona otwarta w lipcu 2004 roku i funkcjonowała do listopada 2012 roku[3].

Obecny projekt rewitalizacji oddziału Apteka pod Orłem obejmował zarówno działania związane z przygotowaniem nowej wystawy stałej oraz programu działań edukacyjnych, promocyjnych i badawczych, jak i prace mające na celu odnowienie i poprawę estetyki samego budynku oraz powiększenie zaplecza biurowo-edukacyjnego muzeum. Do 2012 roku mieściło się ono wyłącznie w historycznych pomieszczeniach dawnej apteki Pod Orłem, na parterze kamienicy nr 18 przy placu Bohaterów Getta. Na powierzchni około 100 m kw. funkcjonowała wystawa, mała sala edukacyjna i biuro pracowników oddziału. W trakcie prac nad modernizacją obiektu pojawiła się możliwość powiększenia muzeum o dodatkowe pomieszczenia znajdujące się po lewej stronie głównej bramy wejściowej do kamienicy. W dotychczasowych pustostanach znajdują się obecnie kasa muzeum, biuro oraz sala edukacyjna. Ta część obiektu została pozyskana na cele muzealne w 2012 roku, co umożliwiło przeznaczenie całej powierzchni historycznej apteki Pod Orłem na potrzeby wystawy.

Wystawa

Prace nad obecną ekspozycją rozpoczęły się w drugiej połowie 2010 roku[4]. Zespół, który miał opracować koncepcję nowej wystawy, składał się początkowo z kuratora – Anny Pióro, asystenta Wojciecha Górnego i kierownika projektu Janusza Bierówki oraz współpracującego z nimi Wacława Sawicza z Pracowni Plastycznej MHK. Zespół w tym składzie opracował pierwsze założenia koncepcji wystawy. W maju 2011 roku nastąpiła zmiana w składzie zespołu: kurator Annę Pióro zastąpiła Monika Bednarek, a nowym kierownikiem projektu została Zuzanna Miśtal. Do zespołu weszły ponadto osoby spoza Muzeum: historyk Anna Marszałek oraz Monika Urbanik, pracownik Muzeum Farmacji Collegium Medicum Uniwersytetu Jagiellońskiego[5]. Prace nad projektem były realizowane pod nadzorem Jacka Salwińskiego, zastępcy dyrektora MHK ds. naukowych, według koncepcji ideowej Michała Niezabitowskiego, dyrektora MHK. Otwarcie nowej wystawy 16 marca 2013 roku stało się jednocześnie, obok corocznego *Marszu Pamięci*, głównym elementem miejskich obcho-

[3] Na temat losów Apteki pod Orłem jako miejsca pamięci i muzeum zob. Pióro A.: Apteka pod Orłem – pamięć odzyskana. Dzieje Apteki jako przykład manipulacji pamięcią zbiorową. W: *Apteka pod Orłem. Historia i pamięć. Zbiór szkiców towarzyszących wystawie stałej Apteka Tadeusza Pankiewicza w getcie krakowskim*. Kraków 2013, s. 187–232.

[4] Zob. Zarządzenie Dyrektora MHK, nr 34, z 15 października 2010 r., w archiwum Muzeum Historycznego Miasta Krakowa.

[5] W skład zespołu projektowego, pracującego pod nadzorem merytorycznym Jacka Salwińskiego, zastępcy dyrektora MHK ds. naukowych, weszli ponadto pracownicy Muzeum: Marta Śmietana – promocja, Grzegorz Woźniak – multimedia, Anna Biedrzycka i Kamil Jurewicz – wydawnictwa, zaś sprawy związane z prowadzeniem skomplikowanej inwestycji prowadzili: Adam Świerz, zastępca dyrektora MHK ds. administracyjno-technicznych, i podlegli mu pracownicy: Jan Dziechciowski, Andrzej Chodorowski, Zbigniew Skupień, Joanna Boczoń. Prace konserwatorskie prowadzili pracownicy Działu Konserwacji MHK: Alicja Dobosz, Dominik Dziadusz, Joanna Rościszewska, Justyna Lisowicz i Anna Per-Żywolewska.

dów upamiętnienia ofiar Zagłady krakowskiego getta, której 70. rocznica przypadała w marcu 2013 roku. W związku z rangą przedsięwzięcia w 2011 roku prezydent Krakowa Jacek Majchrowski powołał Komitet Honorowy wystawy jako organ wspierający działania związane z projektem[6]. Patronat nad wystawą objęli sekretarz Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa dr hab. Andrzej Kunert, ambasador Izraela w Polsce Zvi Rav-Ner i ambasador Republiki Federalnej Niemiec w Polsce Rüdiger Freiherr von Fritsch. Obchody te odbywały się pod honorowym patronatem prezydenta RP Bronisława Komorowskiego.

Zasadnicza koncepcja wystawy została opracowana w marcu 2011 roku i na jej bazie prowadzono prace nad scenariuszem. Przygotowanie scenariusza wystawy poprzedziła szeroka kwerenda prowadzona zarówno w Polsce, jak i za granicą. Autorzy scenariusza: Monika Bednarek, Wojciech Górny, Anna Marszałek, Anna Pióro, Monika Urbanik, oparli się na wspomnieniach Tadeusza Pankiewicza *Apteka w getcie krakowskim*, relacjach z czasów Zagłady zgromadzonych w archiwach Żydowskiego Instytutu Historycznego w Warszawie, Instytutu Yad Vashem w Jerozolimie, Muzeum Holokaustu w Waszyngtonie, Muzeum Miejscu Pamięci w Bełżcu (oddział Państwowego Muzeum na Majdanku) oraz innych wspomnieniach, pamiętnikach, fotografiach i świadectwach tego czasu, jak również notacjach audio i wideo, głównie ze zbiorów Shoah Foundation USC w Stanach Zjednoczonych. Dzięki zaangażowaniu do projektu Moniki Urbanik udało się pozyskać nieznane materiały dotyczące historii apteki, w tym unikatowe przedmioty pochodzące z apteki Pankiewiczów, które weszły następnie do zbiorów Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Prace zostały zakończone w październiku tego roku, kiedy to oddano pierwszą wersję scenariusza wystawy pod tytułem *Apteka w getcie krakowskim. Ambasada w krainie śmierci* do akceptacji dyrekcji Muzeum. Nazwa projektu nawiązywała do tekstu Pankiewicza porównującego funkcje, jakie pełniła apteka w czasie wojny, do pozycji placówki dyplomatycznej w oblężonym mieście[7].

Punktem wyjścia do rozważań nad nową formułą obecnej wystawy była kwestia pamięci Zagłady i upamiętniania. Miejsce to jest bowiem miejscem pamięci zarówno dla Polaków, jak i Żydów, pamięci zasadniczo odmiennej, trudnej. Apteka w rozumieniu muzeum jest więc przestrzenią spotkania obu środowisk. Powróciliśmy niejako do początku, zastanawiając się, na ile znana jest historia getta i jego mieszkańców, na ile rozpoznawalną postacią jest Tadeusz Pankiewicz. Czy prawie 30 lat działalności muzeum poświęconego tej tematyce zaznaczyło się jakoś w świadomości mieszkańców Krakowa? Jak wskazują statystyki frekwencji, ale też krótka sonda uliczna, muzeum ma na tym polu jeszcze wiele do zrobienia[8]. Paradoksalnie bowiem miejsce to jest bardziej znane turystom niż mieszkańcom miasta. Muzeum od początku było odwiedzane licznie przez osoby z zagranicy, w tym głównie grupy izraelskie przyjeżdżające do Polski w ramach programu Ministerstwa Edukacji Izraela. Jedynie znikomy procent odwiedzających stanowiła młodzież polska, w tym krakowska. Przygotowując nową wystawę, musieliśmy więc się zmierzyć także z kwestią, w jaki sposób zainteresować krakowian historią przedstawianą w Aptece pod Orłem, jak zachęcić ich do odwiedzania tego miejsca. Wychodząc z założenia, że to na nich i na nas jako muzeum spoczywa obowiązek pamiętania o jednej czwartej mieszkańców przedwojennego Krakowa, ich spuściźnie i wkładzie w rozwój miasta, potraktowaliśmy prace nad modernizacją muzeum jako okazję do przypomnienia, opowiedzenia na nowo historii krakowskiego getta i nierozerwalnie z nią związanej historii Tadeusza Pankiewicza.

Plakat towarzyszący otwarciu wystawy stałej

Koncepcja wystawy zakładała, że podstawowym kluczem do poznania wystawy jest sama apteka, odtworzony układ jej wnętrza. Dyr. Michał Niezabitowski zaproponował stworzenie swoistego muzeum bez muzeum, w którym na pierwszy rzut oka nie będzie tradycyjnej narracji muzealnej i typowej dla wystaw muzealnych formy prezentacji.

[6] W skład Komitetu weszli: Mirosław Bałka, prof. Andrzej Chwalba, dr Piotr M.A. Cywiński, Lili Haber, Tadeusz Jakubowicz, Roman Polański, Janusz Sepioł, Avner Shalev, prof. Aleksander Skotnicki.

[7] „Apteka jest – jak większość ludzi ją nazwała – ambasadą, placówką dyplomatyczną, reprezentującą świat wolny w obmurowanym i zakratowanym mieście", cyt. za: Pankiewicz T.: *Apteka w getcie krakowskim*. Wyd. 1. Kraków 1947, s. 14.

[8] Por. sonda uliczna przeprowadzona w styczniu 2013 r. w centrum Krakowa na zlecenie MHK. Spośród kilkunastu zapytanych osób tylko kilka udzieliło poprawnej odpowiedzi. Zob. film z realizacji wywiadów *Co krakowianie wiedzą o Aptece pod Orłem i Tadeuszu Pankiewiczu?*. Dostępna na stronie internetowej Muzeum: http://www.youtube.com/watch?v=0__mghMFjZc.

Izba ekspedycyjna – fragment ekspozycji stałej, 2013; fot. Tomasz Kalarus, Andrzej Janikowski

W tej koncepcji miejsce, meble i sprzęty apteczne stanowią nośnik informacji, za pomocą którego zwiedzający dociera do kryjącej się w nich historii. Tak jak najważniejsza działalność apteki w czasie wojny odbywała się w ukryciu, tak teraz zwiedzający musi wykonać pracę polegającą na odszukaniu właściwych treści. W szufladach mebli aptecznych została ukryta warstwa informacyjna wystawy, eksponaty, zdjęcia i dokumenty. Odnalezienie ich, zestawienie z własną wiedzą i pamięcią o tym czasie jest zadaniem widza. Nowa ekspozycja, inaczej niż to było dotychczas, koncentruje się na losach indywidualnych osób, mieszkańców getta, pracowników apteki, krakowian, którzy się z nimi kontaktowali, ale też Niemców pełniących służbę w getcie. Udało się odnaleźć i zaprezentować wiele niepublikowanych dotąd materiałów archiwalnych, relacji, fotografii dotyczących tych osób. Otwarta formuła wystawy w tym względzie pozwala na uzupełnianie prezentowanego materiału. Dopełnienie aranżacji stanowią filmy, prezentacje multimedialne, zdjęcia i dokumenty związane z historią apteki oraz historią getta i Zagłady Żydów krakowskich, w tym materiały dotyczące obozu masowej zagłady w Bełżcu, w którym została zamordowana większość krakowskich Żydów. Ten wątek, mimo iż obecny w dotychczasowych prezentacjach muzealnych, tutaj został dodatkowo podkreślony, gdyż wiedza na temat obozu zagłady w Bełżcu wydaje się w Krakowie niewystarczająca.

Projekt wystawy zakładał jak najwierniejsze odtworzenie historycznego układu przestrzennego apteki, który w ciągu ostatnich 50 lat uległ częściowemu zatarciu. Niestety po likwidacji apteki w latach sześćdziesiątych XX wieku zniszczeniu uległo także jej wyposażenie. Meble, sprzęty i naczynia apteczne, które znajdują się obecnie w muzeum, zostały zrekonstruowane na podstawie zachowanej dokumentacji i relacji świadków. Autorzy ekspozycji starali się odtworzyć wystrój apteki Pod Orłem, a obok rekonstrukcji prezentowane są oryginalne przedmioty z epoki oraz kilkanaście odnalezionych obiektów, pochodzących z dawnej apteki Pankiewiczów.

W tworzeniu narracji wystawy wykorzystano układ topograficzny starej apteki oraz terminologię aptecznią, nawiązującą do wcześniejszej funkcji użytkowej tego miejsca. W poszczególne pomieszczenia apteki: izbę ekspedycyjną, recepturę i zaplecze administracyjne, pokój dyżurny, materialnię, laboratorium apteczne, wpisano konkretne wątki poruszane na wystawie. Pierwsza sala obejmuje okres od założenia apteki w 1909 roku do momentu utworzenia getta w 1941 roku i jest poświęcona historii miejsca. Kolejna sala – receptura – prezentuje wybrane elementy życia codziennego w krakowskim getcie. Dyżurka, będąca pokojem Tadeusza Pankiewicza, odnosi się do osoby właściciela apteki oraz wysiedleń w 1942 roku i likwidacji getta w marcu 1943 roku. W sali czwartej – materialni – poruszony jest temat pomocy i specyfiki apteki jako ośrodka życia towarzyskiego w getcie w całym okresie jego istnienia. Pomiędzy materialnią a ostatnią salą znajduje się symboliczna, niewielka przestrzeń traktująca o Zagładzie krakowskich Żydów. Ostania sala – laboratorium – dotyka kwestii powojennej pamięci o żydowskim dziedzictwie Krakowa, którego symbolem w pewnym sensie są także losy apteki Pod Orłem. W ten sposób dzieje miejsca, apteki, splatają się z tragiczną historią krakowskiego getta.

Równocześnie z pracami nad scenariuszem wystawy przygotowywano konkurs na opracowanie projektu koncep-

Dyżurka Tadeusza Pankiewicza – fragment ekspozycji stałej, 2013; fot. Tomasz Kalarus, Andrzej Janikowski

cyjno-architektonicznego przestrzeni w Aptece pod Orłem. Konkurs został rozstrzygnięty 21 grudnia 2011 roku. Pierwszą nagrodę w wysokości 15 tysięcy zł przyznano Łukaszowi Sarnatowi, drugą w wysokości 7 tysięcy zł Barbarze Majcherczyk Futura Studio Architektoniczne oraz Danielowi Sobasowi.

Wiosną 2012 roku, po wprowadzeniu zmian do scenariusza i koncepcji plastycznej zgodnie z uwagami dyrektora MHK Michała Niezabitowskiego, przystąpiono do prac nad jego realizacją. Koncepcja autorstwa Łukasza Sarnata uległa pewnym modyfikacjom wynikającym m.in. z konsultacji prowadzonych w różnych środowiskach. Zasadnicza jej warstwa nie uległa jednak zmianie. Przewidywała ona rekonstrukcję wyposażenia aptecznego i mebli na podstawie zachowanej dokumentacji fotograficznej, symboliczne potraktowanie przestrzeni laboratorium z digestorium jako miejsca zmagań z powojenną pamięcią o Zagładzie. Projekt, nawiązując do scenariusza, zakładał dużą interaktywność ekspozycji i stawiał na samodzielność zwiedzających. Ekspozycja podzielona jest na dwa poziomy dostępności: automatyczny, zawierający informacje podstawowe – filmy i prezentacje włączane czujnikami ruchu bądź odtwarzane w określonych odstępach czasu, oraz intencjonalny, zawierający informacje dodatkowe i uszczegółowione – multimedia i artefakty do odkrycia (warstwa interaktywna). Pierwotna idea zakładała niemal całkowite stopienie, ukrycie warstwy informacyjnej i eksponatów muzealnych w wyposażeniu aptecznym, zmuszając zwiedzających do samodzielnego ich szukania. Jednak po otwarciu wystawy okazało się, że to założenie nie do końca się sprawdza. Publiczność oczekiwała wprowadzenia i podpowiedzi przy poruszaniu się po eskpozycji. Dlatego wprowadzone zostały specjalne oznaczenia na te elementy wystroju muzeum, w których kryją się eksponaty i teksty informacyjne. W pewnym stopniu ułatwiło to zwiedzanie. Jak wynika z obserwacji i rozmów ze zwiedzającymi ten sposób prezentacji jest dla nich atrakcyjny. Zmusza do aktywności, łączenia faktów i analizowania przedstawionej historii. Odejście od narzuconej narracji oraz sposób podawania informacji, oparty w dużej mierze na relacjach indywidualnych, pozostawia zwiedzającym dużą dozę swobody w poznawaniu, interpretowaniu i przeżywaniu prezentowanych treści. Zakończenie wystawy jest elementem odnoszącym się do teraźniejszości, mówiącym o naszym stosunku do przeszłości, której dotyczy wystawa; jest zabiegiem trudnym, niekiedy niezrozumiałym, jednak wydaje się potrzebny, bo skłaniający do zastanowienia się i osobistego określenia wobec poruszanej problematyki.

Ważną częścią wystawy jest warstwa multimedialna, na którą składają się komputerowe prezentacje, filmy i ścieżka dźwiękowa. Filmy zostały przygotowanie według scenariuszy muzeum przez firmę Film Polska Productions sp. z o.o. Pełnią funkcję wprowadzającą w poszczególne sale i tematy ekspozycji. Ekrany zostały umieszczone w oknach wychodzących na plac Bohaterów Getta i na podwórze kamienicy. Warstwa wizualna filmów jest odległym nawiązaniem do estetyki witraży autorstwa Witolda Chomicza, które znajdowały się w tych oknach po uruchomieniu pierwszej wystawy.

Elementem łączącym wystawę w pozostałymi obiektami *Trasy Pamięci* jest stemplownica – kasa sklepowa z pieczęcią apteki Pod Orłem i datami funkcjonowania getta.

W czerwcu 2012 roku odbyło się spotkanie członków Komitetu Honorowego. Przedstawiono na nim założenia

Digestorium – fragment ekspozycji stałej, 2013; fot. Tomasz Kalarus, Andrzej Janikowski

scenariusza, informacje o stanie realizacji projektu i zapoznano się z opiniami członków Komitetu. Po konsultacjach z Komitetem Honorowym zmianie uległa nazwa projektu *Apteka Tadeusza Pankiewicza. Ambasada w krainie śmierci*, która okazała się niezrozumiała, szczególnie dla zagranicznego odbiorcy. Słowo ambasada nie zawsze bowiem kojarzy się pozytywnie – z miejscem odizolowanym, ale równocześnie bezpiecznym, takim, w którym znajduje się pomoc. Dla osób, które mieszkają w krajach nękanych przez konflikty zbrojne, ambasada ma także negatywne konotacje – jest miejscem odgrodzonym, odcinającym się od tego, co dzieje się za murem obiektu. Wśród Izraelczyków sprzeciw budziło także określenie „kraina śmierci". Podkreślali, że za murami krakowskiego getta była nie tylko śmierć, ale toczyło się życie, i to także należy upamiętnić. Dlatego autorzy wystawy zaproponowali nową nazwę projektu: *Apteka Tadeusza Pankiewicza. Laboratorium pamięci*. Według autorów oddawała ona intencje przyświecające nowemu muzeum, pojmowanemu jako miejsce poszukiwania informacji, odkrywania przeszłości, konfrontowania jej ze współczesnością, tworzenia nowych znaczeń. Miejsce, w którym niczym w laboratorium, dokonuje się nieustanny proces badania, analizy naszego stosunku do przedstawianej przeszłości.

Koncepcja wystawy była także prezentowana i dyskutowana poza Muzeum Historycznym Miasta Krakowa, w gronie opiniotwórczych środowisk i osób, m.in. podczas pobytu studyjnego dyrekcji MHK w Izraelu w 2011 roku, na konferencji Stowarzyszenia Muzealników Polskich, podczas III Forum Muzeów Martyrologicznych w Sztutowie w 2012 roku. Swoje uwagi zgłosiła również Rada Muzeum Historycznego Miasta Krakowa. Pod wpływem konsultacji z członkami Rady oraz pracownikami MHK, którzy wskazywali na niejednoznaczność i kontrowersyjność sformułowania „laboratorium pamięci", które może wskazywać na manipulację, zrezygnowano jednak ostatecznie z nazwy *Apteka Tadeusza Pankiewicza. Laboratorium pamięci*, pozostając przy *Apteka Tadeusza Pankiewicza w getcie krakowskim*.

Prace budowlane

Integralnym elementem modernizacji oddziału Apteka pod Orłem był kompleksowy remont sal wystawowych i zaplecza muzeum oraz fasady kamienicy, w której się mieści oddział. Budynek jest objęty ochroną konserwatorską, a skomplikowana struktura własnościowa rodziła rozliczne problemy z przygotowaniem projektu, uzyskaniem odpowiednich pozwoleń na prace budowlane. Dzięki ostatecznie przychylnemu stanowisku mieszkańców kamienicy udało się doprowadzić do zadowalających rezultatów. W marcu 2012 roku został ogłoszony przetarg na wykonanie projektu architektoniczno-budowlanego muzeum, który wygrała firma Wasko Projekt s.c. Nadzór nad pracami projektowymi związanymi z aranżacją wystawy pełnił z ramienia muzeum autor koncepcji plastycznej ekspozycji, Łukasz Sarnat. Jednocześnie MHK czyniło starania o pozyskanie dodatkowych dwóch pomieszczeń na parterze kamienicy, będących dotychczas pustostanami. Starania te zakończyły się sukcesem w 2012 roku, a w nowej przestrzeni ulokowano biuro, kasę i salę edukacyjną. Podczas prac nad nową częścią muzeum zaszła konieczność ingerencji w fasadę budynku, w miejscu istniejącego okna zostały wybite dodatkowe drzwi, umożli-

wiające wejście do części biurowej bez konieczności korzystania ze wspólnej sieni kamienicy. W październiku 2012 roku Muzeum Historyczne ogłosiło przetarg na wykonanie robót budowlanych, który wygrała firma DeS Henryk Dowgier, Anna Dowgier sp. j. Prowadziła ona wszystkie prace budowlano-instalacyjne związane z remontem pomieszczeń i fasady. W związku z silnym zawilgoceniem ścian w pomieszczeniach wystawowych wykonano również izolację pionową budynku, dzięki czemu zatrzymany został proces jego degradacji. Prace odbywały się w trzech zasadniczych etapach: wykonanie izolacji pionowej i remontu fasady, remont pomieszczeń wystawowych i części kasowo-biurowej oraz prowadzony już wiosną 2013 roku remont sali edukacyjnej. Zarówno część edukacyjna, jak i wystawowa są obecnie dostępne także dla osób poruszających się na wózkach inwalidzkich. Przygotowanie budynku i wystawy, mimo stosunkowo niewielkiej powierzchni oddziału, okazało się skomplikowanym i kosztownym przedsięwzięciem, wymagającym zaangażowania specjalistów z różnych dziedzin[9]. Muzeum jest wyposażone w nowoczesne rozwiązania, które zapewniają z jednej strony atrakcyjne korzystanie z udostępnionych zasobów, z drugiej gwarantują komfort zwiedzania oraz bezpieczeństwo zbiorów i zwiedzających.

Wydawnictwa

W ramach projektu zaplanowano szereg działań edukacyjnych, promocyjnych, badawczych i wydawniczych. Przede wszystkim uznaliśmy za nieodzowne zmierzenie się z próbą biografii Tadeusza Pankiewicza. Zadanie przygotowania tej książki Muzeum powierzyło Annie Pióro, wieloletniej kustosz Muzeum Pamięci Narodowej w Aptece pod Orłem, obecnie kustosz MHK, która przez wiele lat z ramienia Muzeum współpracowała z Tadeuszem Pankiewiczem. W trakcie prac nad książką i wystawą okazało się, że mimo pozornie powszechnej znajomości losów zmarłego 20 lat temu Pankiewicza, jest on postacią mało znaną, słabo udokumentowaną, po którym pozostało niewiele świadectw materialnych[10]. Dzięki pracy Anny Pióro udało się bliżej poznać rodzinę Pankiewicza, środowisko, w którym wyrastał, które go ukształtowało i zaważyło z pewnością na dokonywanych przez niego wyborach życiowych. W książce po raz pierwszy zostały opublikowane i omówione materiały powojenne, w tym akta Służby Bezpieczeństwa dotyczące Tadeusza Pankiewicza[11]. Jednocześnie zespół odczuwał potrzebę propagowania wiedzy o postaci i działalności Tadeusza Pankiewicza w nieco mniej formalny, niestandardowy sposób, docierający do szerszego grona odbiorców. Jednym ze środków stał się komiks *Aptekarz w getcie krakowskim*. Autorem scenariusza i rysunków jest krakowski artysta rysownik Tomasz Bereźnicki, natomiast nadzór merytoryczny nad przedsięwzięciem sprawował Wojciech Górny. Promocja komiksu odbyła się 27 stycznia 2013 roku w ramach obchodów *Międzynarodowego Dnia Pamięci o Ofiarach Holokaustu*. Wydarzenie to było także zapowiedzią otwarcia wystawy stałej w Aptece pod Orłem w marcu tego roku.

Oprócz biografii Pankiewicza oraz komiksu Muzeum przygotowało także publikację poświęconą kwestii pamięci o żydowskim dziedzictwie Krakowa w okresie powojennym i współcześnie. Sześciu autorów, specjalistów z różnych dziedzin, odniosło się do faktów historycznych związanych z Zagładą krakowskich Żydów oraz do upamiętniania Zagłady w muzeach i w przestrzeni publicznej, pamięci rodzinnej, prywatnej kultywowanej w rozmaity sposób w Krakowie i Izraelu, wreszcie do „żydowskiego Krakowa" dzisiaj, do zmian zachodzących w tym obszarze na naszych oczach[12]. W ramach prac nad wystawą Monika Urbanik przygotowała również bogaty i unikatowy materiał, wydany przez MHK w formie prezentacji multimedialnej na płycie CD – *Opieka medyczna w getcie krakowskim*. Dzięki kwerendzie źródłowej przeprowadzonej m.in. w Archiwum Narodowym w Krakowie i częściowo w Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego udało się opracować biogramy kilkudziesięciu lekarzy, pielęgniarek, farmaceutów pracujących w krakowskim getcie w latach 1941–1943, opatrzyć je fotografiami i innymi dokumentami, w przeważającej mierze niepublikowanymi[13]. Prezentacja ta jest również częścią ekspozycji. Wszystkie wydawnictwa, podobnie jak teksty na wystawie, ukazały się w języku polskim i angielskim.

Promocja

Działania promocyjne projektu koncentrowały się na kilku obszarach. Z jednej strony było to popularyzowanie informacji o wystawie, jej założeniach, z drugiej – organizowanie różnorodnych aktywności w oddziale i wokół muzeum, które miały na celu wzbudzenie zainteresowania publiczności projektem i tematyką. Autorką i koordynatorką strategii promocyjnej dla apteki była Marta Śmietana. Działania te kierowane były za pomocą różnych mediów (prasa, radio, TV, internet) zarówno do specjalistów, jak i szerszej publiczności. Muzeum uznało, że najlepszym sposobem dotarcia do tej drugiej grupy odbiorów będą różnorodne działania edukacyjne koncentrujące się wokół szeroko rozumianego miejsca – Apteki pod Orłem, ale dotykające także kwestii pamięci, silnie związane z tkanką miejską.

[9] Pełny wykaz podmiotów zaangażowanych w tworzenie ekspozycji jest dostępny m.in. w przewodniku po wystawie, ale też w oddziale MHK, na specjalnie przygotowanej planszy. Tutaj wymienić należy najważniejsze: dostawa multimediów i opracowanie systemu zarządzania wystawą – Grupa Clue, rekonstrukcja mebli aptecznych – Projektmebel s.c., grafika: projekty i skład – Łukasz Sarnat.

[10] Np. powstały tylko dwa filmy dokumentalne, będące raczej rejestracją relacji, z udziałem Pankiewicza – materiał nakręcony w 1981 r. przez Claude'a Lanzmanna do filmu *Shoah* i kilkuminutowy dokument Krzysztofa Miklaszewskiego zrealizowany w tym samym roku dla Telewizji Polskiej. Najważniejsze pamiątki, głównie zdjęcia i archiwalia, dotyczące apteki i jej właściciela znajdują się w Muzeum Farmacji CM UJ i w Muzeum Historycznym Miasta Krakowa.

[11] Pióro A.: *Magister Tadeusz Pankiewicz. Biografia*. Red. A. Biedrzycka. Kraków 2013.

[12] *Apteka pod Orłem. Historia i pamięć…*

[13] Urbanik M.: *Opieka medyczna w krakowskim getcie* [CD-ROOM]. Kraków 2013.

Uroczystość otwarcia wystawy stałej, 16 marca 2013 r.; fot. Andrzej Janikowski

Tego typu wydarzeniem było *Pamiętaj z nami*, zorganizowane 13–14 kwietnia 2012 roku. Dwudniowa impreza łączyła obiekty *Trasy Pamięci*, kładąc szczególny nacisk na Aptekę pod Orłem. W pierwszym dniu odbyła się sesja *Pomoc Żydom i żydowski ruch oporu w okupowanym Krakowie*, przygotowana wspólnie przez Katedrę Judaistyki i Ośrodek Studiów nad Historią i Kulturą Żydów Krakowskich Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, ciesząca się zainteresowaniem publiczności. Sesja połączona była z warsztatami edukacyjnymi dla nauczycieli. W sobotę natomiast rozgrywało się szereg wydarzeń w oddziałach tworzących *Trasę Pamięci*. Odbyło się sześć autorskich spacerów miejskich, których uczestnicy otrzymali specjalnie przygotowane materiały tekstowe i zdjęciowe, została też wydana jednodniówka „Pamiętaj z nami" z programem imprezy. W niektóre spacery włączono dodatkowe atrakcje, jak np. minispektakle Teatru Figur, specjalizującego się w etiudach cieniowych. Spacery koncentrowały się wokół tematyki życia w okupowanym Krakowie. Po raz pierwszy Muzeum zorganizowało także *Bieg pamięci* na trasie ulica Pomorska – plac Bohaterów Getta. Rozdanie nagród odbyło się przy Fabryce Emalia Oskara Schindlera. W biegu, mimo deszczowej aury, wzięło udział 366 osób. Kulminacyjnym punktem wydarzenia był specjalnie przygotowany mapping na kamienicy przy placu Bohaterowi Getta 18, który towarzyszył – czytanym przez krakowskich aktorów Krzysztofa Globisza i Marcina Kalisza – fragmentom wspomnień Tadeusz Pankiewicza *Apteka w getcie krakowskim*. Oprócz tego uczestnicy wydarzenia mieli okazję posmakować potraw przygotowanych specjalnie z tej okazji na podstawie przepisów z czasu wojny. Wydarzenie *Pamiętaj z nami* wzbudziło duże zainteresowanie wśród odbiorców. Ogółem wzięło w nim udział 4590 osób. Opracowane z okazji wydarzenia spacery były potem kilkakrotnie powtarzane i znajdują się w ofercie MHK. W 2013 roku *Pamiętaj z nami* zostało finalistą plebiscytu na wydarzenie historyczne roku 2012, organizowanego przez Muzeum Historii Polski. 28 października 2012 roku miał miejsce także finisaż dotychczasowej wystawy stałej *Apteka w getcie krakowskim*, stając się znowu okazją do zapoznania zwiedzających z miejscem i nowym projektem realizowanym przez Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. W ramach wydarzeń promocyjnych towarzyszących projektowi zainicjowano także dialog z mieszkańcami miasta na temat wojennego dziedzictwa Krakowa i pamięci o Zagładzie, organizując debaty poświęcone m.in. terenowi dawnego getta i obozu koncentracyjnego Płaszów.

W 2012 roku Muzeum zleciło również opracowanie projektów druków promocyjnych wystawy. Bardzo sugestywne prace, które zostały wykorzystane w promocji, przygotowała firma Amako. Nawiązują one do estetyki komiksu, a łącząc współczesność i historię, wydobywają z cienia Tadeusza Pankiewicza i czynią zeń współczesnego superbohatera. Co ciekawe, podobnie do projektu komiksu o Pankiewiczu podszedł Tomasz Bereźnicki, a należy podkreślić, że oba projekty powstawały niezależnie od siebie. Nigdy wcześniej Muzeum nie propagowało postaci skromnego aptekarza, Tadeusza Pankiewicza, w ten sposób, natomiast zainteresowanie publiczności (profil Apteki na Facebooku, liczba osób uczestniczących w wydarzeniach wokół wystawy) świadczy o tym, że taka ścieżka promocji jest właściwa.

W drugiej połowie roku pracowano także nad przygotowaniem ceremonii otwarcia wystawy. Była ona połączona, jak

Uroczystość otwarcia wystawy stałej, 16 marca 2013 r.; fot. Andrzej Janikowski

już wspomniano, z miejskimi uroczystościami obchodów 70. rocznicy Zagłady krakowskiego getta. Muzeum we współpracy z innymi instytucjami zaangażowało się w przygotowanie strony internetowej *Żydowski Kraków*, dostępnej na miejskim portalu *Magiczny Kraków*, oraz opracowało program wielu wydarzeń, które w ciągu całego 2013 roku miały przypominać o tragedii, jak rozegrała się w Krakowie 70 lat temu.

Przygotowanie ceremonii otwarcia było dużym wyzwaniem organizacyjnym, ale także merytorycznym. Inaugurację wystawy uświetnił koncert *Pieśni getta*, któremu towarzyszyły wizualizacje wyświetlane na fasadzie budynku, wykorzystujące motyw wycinanki żydowskiej. Koncert był wynikiem współpracy artystów: Urszuli Makosz (śpiew), Pawła Pierzchały (fortepian), Michała Półtoraka (skrzypce) i Christiana Dawida (flet, śpiew) z tworzącymi wizualizacje firmami messmedia i hmmmstudio. Mimo kilkustopniowego mrozu uroczystość cieszyła się dużym zainteresowaniem, obecni byli krakowianie z Polski i z zagranicy, byli mieszkańcy getta i ich rodziny. Przemówienia wygłosili m.in. reprezentujący prezydenta RP Bronisława Komorowskiego Krzysztof Król, prezydent Krakowa Jacek Majchrowski, ambasador Izraela w Polsce Zwi Rav Ner. Dla wszystkich obecnych zostały przygotowane fotografie kilkudziesięciu mieszkańców krakowskiego getta wraz z krótkimi notatkami na ich temat, upamiętniające tych ludzi. W niedzielę odbył się tradycyjny *Marsz Pamięci*, zorganizowany przez Festiwal Kultury Żydowskiej. Zapis koncertu i towarzyszących mu wizualizacji Muzeum Historyczne Miasta Krakowa wydało na płycie CD.

Promocja wystawy była kontynuowana także po otwarciu muzeum. W jej ramach został zrealizowany film dokumentalny poświęcony nowej wystawie, emitowany w TVP Kraków. Wydarzenie *Pamiętaj z nami* przybrało w tym roku formę całorocznych działań edukacyjnych, koncentrujących się na historii i teraźniejszości dziedzictwa żydowskiego w Krakowie. Zostały one wpisane w program edukacyjny MHK *Muzeomania*. Odbyły się promocje wydawnictw towarzyszących projektowi, podczas debat w Aptece pod Orłem kontynuowano tematykę upamiętniania miejsc związanych z Zagładą krakowskich Żydów w czasie II wojny światowej. Wiele emocji wzbudziła, mająca miejsce w czerwcu 2013 roku, rozmowa na temat koncepcji upamiętnienia realizowanej na terenie dawnego obozu Płaszów z udziałem m.in. projektanta arch. inż. Borysa Czarakcziewa i Ryszarda Kotarby, autora monografii dotyczącej KL Plaszow. Oprócz debat Muzeum zorganizowało spacery po terenie byłego getta i obozu Płaszów oraz dzielnicy Kazimierz, wykłady monograficzne i spotkania ze świadkami. W ramach comiesięcznego cyklu pokazów filmowych *Nie tylko Schindler* w oddziale przy ulicy Lipowej 4 pokazywano filmy dokumentalne poświęcone tematyce Zagłady i szerzej – II wojny światowej. Wydarzenia te miały dużą frekwencję.

Organizacja i finanse

Projekt rewitalizacji oddziału był prowadzony według wypracowanej w Muzeum w ciągu ostatnich kilku lat praktyki. Powołany przez dyrektora MHK wspomniany zespół projektowy, kierowany przez Zuzannę Miśtal, złożony z pracowników MHK oraz osób zewnętrznych, pracował nad poszczególnymi zagadnieniami składającymi się

na całość realizacji[14]. Prace te obejmowały przygotowanie scenariusza wystawy, opracowanie koncepcji plastycznej, przygotowanie projektu wykonawczego remontu i wystawy, wydawnictwa, działania promocyjne, multimedia. Inaczej niż w przypadku poprzednich wystaw (Ulica Pomorska i Fabryka Emalia Oskara Schindlera) duży procent środków finansowych oraz działań organizacyjnych pochłonęły prace budowlane i rewitalizacja budynku. Realizacja projektu w tym wypadku w dużej mierze zależała od dobrej woli sąsiadów – instytucji oraz właścicieli mieszkań mieszczących się w kamiennicy, którzy musieli wyrazić zgodę na prace remontowe i rozszerzenie działalności placówki. Muzeum prowadziło z nimi niełatwe rozmowy i konsultacje, które w konsekwencji pozwoliły na uzyskanie konsensusu. Dodatkowym czynnikiem, na który z pewnością należy zwrócić uwagę, był czas. Utrudnieniem było bowiem etapowe pozyskiwanie dodatkowych pomieszczeń na działalność muzealną. Fakt ten, jak również opóźnienia w pracach nad projektem wykonawczym powodowały trudności w realizacji. Poszczególne etapy projektu architektonicznego musiały uzyskać stosowne zezwolenia i akceptację ze strony Wydziału Architektury Urzędu Miasta Krakowa, konserwatora zabytków czy choćby dostawców energii elektrycznej i wody. Procedury związane z pozyskaniem wymaganych dokumentów były czasochłonne i skomplikowane, co skutkowało ostatecznie przesunięciami w realizacji poszczególnych odcinków projektu. Założony harmonogram prac zawierał jednak stosowne rezerwy czasowe, co umożliwiło terminowe otwarcie wystawy. Niemniej jednak ostatni etap prac, oddanie do użytku sali edukacyjnej, zakończył się już po otwarciu wystawy stałej, w maju 2013 roku. Z pewnością analiza tej sytuacji przez Muzeum pozwoli na uniknięcie podobnych problemów w przyszłości.

Realizując tę wystawę, Muzeum zleciło w drodze zamówienia publicznego wykonanie całościowego projektu architektonicznego i projektu wykonawczego aranżacji wystawy jednej firmie. Na podstawie przygotowanych założeń i koncepcji plastycznej Łukasza Sarnata firma Wasko Projekt s.c. miała wykonać kompleksowy projekt wykonawczy. Decyzja ta powinna gwarantować bezproblemowe skorelowanie głównego projektu architektoniczno-aranżacyjnego ze wszystkimi projektami branżowymi i wykonaniem samej wystawy. Niestety z jednej strony skomplikowana sytuacja związana z koniecznością uzyskania zgody mieszkańców na prace remontowe, z drugiej brak doświadczenia projektanta i architekta w realizacji wystaw lub, szerzej, wnętrz historycznych czy zabytkowych spowodowały przejściowe trudności w realizacji i konieczność większego niż zakładano zaangażowania pracowników Muzeum w te działania.

Projekt został w całości zrealizowany ze środków własnych Muzeum. Jak wspomniano, połowę kwoty – około 1,4 mln zł, pochłonęły prace związane z przygotowaniem stosownej dokumentacji projektowej oraz remontem pomieszczeń wystawowych i tych nowo pozyskanych oraz wykonanie konserwacji fasady (szczegółowe wyliczenia znajdują się w tabeli obok). To spowodowało, że koszt wykonania metra bieżącego wystawy był bardzo wysoki. O ile w przypadku realizacji wystawy stałej w oddziale Ulica Pomorska, zajmującej powierzchnię około 130 m kw. (wystawa i dawne cele aresztu gestapo), koszt ten wynosił 5400,00 zł/m kw., o tyle w wypadku Apteki pod Orłem kwota ta wyniosła aż 14 986,22 zł/m kw., przy 186,22 m kw. powierzchni muzeum (wystawa i część biurowo-recepcyjna, sala edukacyjna). Dla porównania koszt prac nad wystawą stałą *Kraków – czas okupacji 1939–1945* w oddziale Fabryka Emalia Oskara Schindlera wyniósł około 7200 zł/m kw. Należy jednak zaznaczyć, że w oddziale Ulica Pomorska działania związane z rewitalizacją placówki nie obejmowały prac budowlanych. Wykonanie kosztownych prac w objętej ochroną konserwatorską kamienicy przy placu Bohaterów Getta 18 było niezbędne dla zapewnienia prawidłowego funkcjonowania ekspozycji w przyszłości. Brak izolacji pionowej powodował systematyczną degradację pomieszczeń wystawowych. Muzeum poniosło też koszty związane z adaptacją nowej części biurowo-recepcyjnej i poszerzeniem powierzchni lokalowej, jednak była to jedyna okazja do wprowadzenia nowych standardów w działalności tego oddziału MHK, która mogła zostać zrealizowana przy okazji kompleksowego remontu. Poszerzenie bazy lokalowej o salę edukacyjną i osobne zaplecze biurowe zaowocowało włączeniem się oddziału w różnego rodzaju działania edukacyjne, których realizacja była bardzo utrudniona w poprzednich warunkach lokalowych.

Zestawienie zadań i kosztów projektu

Zadanie	**Kwota [zł]**
Projekt budowlany i aranżacji wystawy	76 465
Koszt prac budowlanych	1 076 851,05
Remont fasady	299 430,61
Multimedia	552 896,41
Meble	270 600
Prezentacje i filmy	36 285
Tłumaczenia	40 260
Wydawnictwa	166 059
Promocja	250 000
Wykonanie elementów aranżacji wystawy	65 000
Wyposażenie sali edukacyjnej	25 000
Konkurs na koncepcję artystyczną wystawy	22 000
Inne: umowy o dzieło i zlecenia (teksty, scenariusz, nadzory autorskie, edukacja itp.)	96 119,48
Koszt całkowity	**2 790 8**47

Podsumowanie

Oddanie dla zwiedzających nowej wystawy stałej w Aptece pod Orłem było okazją do spojrzenia na nowo na misję Muzeum Historycznego, jego funkcję i obecność zarówno

[14] Por. przyp. 5.

w formule muzealnej *Trasy Pamięci*, jak i szerzej – na mapie miejsc pamięci związanych z Zagładą.

Mimo początkowych obaw o stan frekwencji w muzeum po zasadniczej zmianie ekspozycji, która wymusza nową organizację zwiedzania dla dużych grup, wydaje się, że zainteresowanie placówką nie spadło, a nawet wzrosło, zwłaszcza wśród turystów indywidualnych. Potwierdza to analiza danych frekwencyjnych. W 2012 roku wystawa była czynna od stycznia do 31 października i zwiedziło ją ogółem 47 944 osoby, z czego 31 276 osób w 1246 grupach. Większość z tych grup to młodzież izraelska. Turystów indywidualnych było jedynie około 5860. Aż 41 273 spośród odwiedzających muzeum stanowili cudzoziemcy (86 procent ogółu). Tymczasem w 2013 roku wystawa była czynna od 16 marca i zwiedziło ja ogółem 45 579 osób, z czego 18 843 osoby w 768 grupach. 37 852 osoby to cudzoziemcy (72 procent wszystkich zwiedzających). Należy przy tym zaznaczyć, że niższa o 2365 osób frekwencja w 2013 roku wynika głównie z faktu, że grupy młodzieży izraelskiej, które w 2012 roku odwiedzały wystawę w marcu i w kwietniu, w roku 2013 przebywały w Krakowie już w lutym i na początku marca, kiedy muzeum było jeszcze nieczynne. Znacząco zwiększyła się natomiast liczba turystów indywidualnych, w sumie było ich około 15 600. W 2013 roku wzrosła również liczba osób uczestniczących w imprezach edukacyjnych i muzealnych organizowanych w oddziale. O ile w poprzednim roku w 19 wydarzeniach uczestniczyły 1173 osoby, o tyle w 2013 roku w 22 imprezach brały udział 3382 osoby.

Nowa formuła wystawy w umowny sposób łączy tradycyjny sposób prezentacji wnętrz aptecznych, muzeum biograficzne, bo za takie można w pewnym sensie uznać tę realizację, z muzeum-archiwum poświęconym ofiarom Zagłady. Ciepła, przyjazna atmosfera wnętrza kontrastuje z trudną tematyką wystawy, która nie tylko sięga do przeszłości, ale wielokrotnie odwołuje się do teraźniejszości i zmusza do zastanowienia nad przyszłością. Przy okazji tej pracy przypomniano nie tylko postać Tadeusza Pankiewicza i jego współpracownice, ale także z imienia, nazwiska i twarzy wielu członków społeczności żydowskiej Krakowa, zwyczajnych i tych szczególne zasłużonych dla niej i dla miasta.

Wreszcie warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden, społeczny, aspekt tej realizacji. Dzięki tak dużemu zaangażowaniu Muzeum Historycznego (także finansowemu) w proces modernizacji oddziału korzyści odniosła nie tylko instytucja i nasi goście (lepsze warunki do prowadzenia działalności), ale także mieszkańcy kamienicy, w której działa muzeum, wreszcie samo miasto Kraków – nowy, pięknie odrestaurowany obiekt podnosi estetykę placu Bohaterów Getta, korzystnie wpływając na odbiór tej trudnej, naznaczonej historią przestrzeni, będąc także świadectwem zaangażowania i pamięci Krakowa o tej przeszłości. Warto też wspomnieć o włączeniu się do projektu wielu wolontariuszy i podmiotów zewnętrznych współpracujących z muzeum, dla których ta praca była niekiedy pierwszym zetknięciem się z przedstawianą tu historią, początkiem zainteresowania, które utrzymuje się do dzisiaj, sądząc po udziale wielu z tych osób w wydarzeniach organizowanych przez MHK. Poszerzenie kręgu odbiorów muzeum o krakowian było jednym z istotnych celów projektu. Wydaje się, że otwarcie wystawy, promocja, jaka mu towarzyszyła, pokazały duży potencjał tkwiący w tym miejscu jako przestrzeni pamięci, która może zostać przyjęta, zaaprobowana przez współczesnych mieszkańców miasta. Jednak dopiero stała, systematyczna, wieloletnia praca prowadzona przez oddział pozwoli na głębszą ocenę i analizę, czy przyjęte założenia były właściwe.

Aneks

Doniesienia mediów po otwarciu ekspozycji miały charakter głównie informacyjny, zachęcający do odwiedzenia muzeum.

Już pierwsze wpisy w księdze pamiątkowej wystawy świadczyły o jej dobrym przyjęciu przez widzów. Poniżej przytoczono kilka z nich.

It looks awesome now. I was here 3 years ago and I liked it, but today it is even better.
Germany, [*podpis nieodczytany*]

Bardzo interesująco przygotowana nowa wystawa. W porównaniu z poprzednią na pewno dużo lepiej oddaje ducha tamtych czasów.
Prof. Wanecke, Kraków, 17.03.2013

Truly phenomenal job. Exhibits are very well done and the subject is treated with startling honesty and forthrightness. Thank you for creating this exhibit. It is something the city can not only learn from but be proud of. My only complaint is the much to loud audio track in the opening room. It doesn't add much and is rather annoying to hear over and over endlessly as you explore thee museum. Other than that, however, bravo!
[*podpis nieodczytany*], Philadelphia, USA, March 17, 2013

Bardzo mi się podobały otwierane szuflady i wiszące gazety.
Nikodem Jakubowski
6.04.2013

Jestem zawiedziony tym co można zobaczyć. Została tylko apteka. Gdzie trasa ucieczki z getta kanałami prof. Aleksandrowicza, tu nie czuje się atmosfery holocaustu.
Józef Jaryński

13.04.2013
Good job with the renovation. Best source of history in Krakow about the ghetto.
Angel Lopez, Peru

Nareszcie ekspozycja równa najlepszym. Dziękujemy (tylko napisy za szybko się zmieniają w ekranach).
22 IV 2013, Marylapersona.pl

Piękny projekt, bardzo udany, dający do myślenia… Niesamowite przeglądanie materiałów, zdjęć, dziękuję bardzo, będę teraz polecać aptekę wszystkim, którzy jej jeszcze nie widzieli.

[*podpis nieodczytany*] 05.05.13.

Very well made exhibition, vitally important to make people aware of what human beings are able to do, both good and bad. Thank you for your efforts!

Julia and Robert
Dresden, Germany

Jesteśmy wzruszeni! Wystawa, eksponaty każą zastanowić się co w życiu jest najważniejsze, czym jest człowiek dla człowieka i „ile człowieka w człowieku" w dzisiejszych czasach… Jesteśmy pełni podziwu i poświęcenia dla mgr Pankiewicza.

Anita i Ludik Gawrysiak
Kraków, dzień matki, 2013

An excellent museum. Informative, emotional, well thought out exhibition. The interactive aspects of the museum cater to an array of different learning styles. Well done. More people should know the story of Tadeusz Pankiewicz A truly remarkable man!

Roy Stevens
Kent, England

Tadeusz Pankiewicz's Pharmacy in the Kraków Ghetto – a New Permanent Exhibition at the Historical Museum of the City of Kraków. Summary of the Project Implementation

The present paper sums up the work carried out by the Historical Museum of the City of Kraków in the years 2010–2013 connected with the modernization of the Eagle Pharmacy branch. The project resulted in the opening of a state-of-the-art museum centre. The modernization of this branch, which was the last phase of a larger project (the Museum's Memory Trail), included the conservation and renovation of the façade of the historical house at 18 Bohaterów Getta Square where the branch has its seat, and the much needed perimeter insulation of the building. Additional space for office area and an educational room was also obtained. Last but not least, a new permanent exhibition titled *Tadeusz Pankiewicz's Pharmacy in the Kraków Ghetto* was organized in the facility. In the final phase of the project implementation, the Museum's actions closely coincided with the celebrations organized by the city's municipal authorities to commemorate Kraków Jews – Holocaust victims – on the 70th anniversary of the liquidation of the Kraków Ghetto by Nazi Germans on 13 and 14 March 1943. The launch of the new exhibition and the numerous educational and promotional events associated with it constituted the central part of the celebrations.

The new exhibition, executed according to the original concept of Michał Niezabitowski, Director of the Historical Museum of the City of Kraków, presents the life stories of the inhabitants of the Kraków Ghetto in the years 1941–1943 and the story of Tadeusz Pankiewicz who was the owner of the Eagle Pharmacy in the ghetto period. This story is narrated in the reconstructed interiors of the former pharmacy. The show is untypical in certain ways, but it has received positive responses from the public.